

ESKİŞEHİR YÖRESİ AĞIZLARINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜ'NE KATKILAR

Can ÖZGÜR*

Özet

Bu araştırmamızda Eskişehir'e bağlı Sivrihisar ilçesinden derlediğimiz mahallî kelimeler bir araya getirilmiştir. Yöreden derlenen kelimeler DS'de bulunmayanlar ve DS'de bulunanlar başlıkları altında DS ile karşılaştırılmalı olarak ele alınıp işlenmiştir.

Anahtar kelimeler: DS, Eskişehir-Sivrihisar, kelimeler

Die Mundart In Der Umgebung Eskişehir, Die Im Verfassungswörterbuch Beigefügt Sind

In dieser Arbeit, werden die verfasste Wörter vom Landkreis Sivrihisar angehörig der Stadt Eskişehir eingeführt. Die Wörter, die in dieser Umgebung untersucht untersucht sind, werden unter zwei Kapitäl, manche im VW nicht eingeführt und manche im VW eingeführt sind, mit der vergleichende Methode verarbeitet.

Schlüsselwörter: VW, Eskişehir-Sivrihisar, Wörter

Eskişehir yöresinde yaşayan halk yerli (Manav, Türkmen-Yörük) ve göçmen (Rumeli, Kırım, Kafkasya kökenli) olmak üzere nüfus yapısı bakımından iki grup altında toplanabilir. Bu gruplar genel olarak birlikte yaşarlar.

Bunlardan yerli nüfusun ağızlarıyla ilgili bugüne kadar birçok tez çalışması yapılmıştır.¹

* Yrd. Doç., Osmangazi Üniv.

¹ Yayınlanmamış olan bu tezler şunlardır: Ayten Aşan, *Eskişehir Ağzı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (Lisans Tezi), 1960; Fadime Gül Erdir, *Eskişehir Ağzı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Lisans Tezi), 1969; Sevgi Kalyoncuoğlu, *Sivrihisar Ağzı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Lisans Tezi), 1965; Özgül Kırıcı, *Sivrihisar Ağzı*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (Lisans Tezi), 1973; M. Ali Taşçı, *Burunarkaç Köyü (Afyon), Büngüşik Köyü (Eskişehir), Kadıkuyusu Köyü (Eskişehir) Ağzıları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Lisans Tezi), 1976; Hülya Plancı, *Eskişehir ve Yöresi Ağzıları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 1991; Canan İleri, *Eskişehir Türkmen Ağzıları (Fonetik Morfolojik İnceleme – Metinler-Sözlük)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi); Canan İleri, *Eskişehir İli Mihallıçık İlçesi ve Yöresi Ağzıları (1. Cilt Ses Bilgisi – Metinler, 2. Cilt İndeks – Ekler)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi), 1997; Hasan Bağcı, *Sarıcakaya Ağzı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), 1998.

Türk Dili dergisinin daha önceki bazı sayılarında “Derleme Sözlüğüne Katkılar” başlığıyla yayımlanan makalelerde Anadolu'nun çeşitli yörelerinden kısa adı *DS* olan halk ağzından söz derleme dergisinde bulunmayan veya farklılık gösteren mahallî kelimeler tespit edilmiştir. (Gürses 2002: 176).

Araştırmamızda, Anadolu'da en eski Türk yerleşim yerlerinden biri olan Eskişehir'e bağlı Sivrihisar ilçesinden derlediğimiz kelimeler bir araya getirilmektedir. Sivrihisar halkı genel olarak yerli diye sınıflandırdığımız Manav, Türkmen-Yörüklerden oluşmaktadır.

Derlediğimiz kelimeler; *DS*'de bulunmayan ve *DS*'de bulunanlar şeklinde iki grupta alfabetik olarak gösterilmektedir.

Derlediğimiz kelimelerde eğer *DS*'ye göre herhangi bir yönden farklılık varsa kelimenin *DS*'de geçtiği yer belirtilerek altında gerekli açıklamalar yapılmaktadır. Buna karşılık *DS*'de bulunup, her yönden örtüşen, birebir aynı olan kelimelere ise çalışmada yer verilmemiştir.

***DS*'de bulunmayan kelimeler²**

bomru® (İ) : Küçük çocuklara tülbent arasında verilen lokum parçası. (Eskiden biberon ve emzik kullanımı yaygın olmadığı için bunların yerine tülbent kullanılırdı. Tülbentin içine lokum koyarak emzik şeklini verip çocukların emmeleri sağlanırdı.) (**SYK**)

epter (S) : Aptal, geri zekâlı. (Arapça *abdâl*'dan bozulmuş)

evecenlen- : Rahatsız olmak, tedirgin olmak.

evecen şeklinde “aceleci” anlamında isim olarak geçmektedir. (DSV: 1803),

ğağasla- : 1. Bir işi gelişigüzel yapmak.
2. Kendisinden zayıf olanı hırpalamak, pataklamak.
3. Birisine bir şeyi kandırarak satmak. (**SYK**)

ğamamlan- : Bir yerde otururken başını iki dizinin üstüne koymak. (**SYK**)

ğıflan- : (Biraz) Kendi kendine gururlanmak, böbürlenmek. (**SYK**)

ğınç- : 1. Bir şeyi koparmak, kesmek.
2. Bir fidanın üst tarafını koparmak, kesmek. Kelimenin *gırç-* şekli geçmektedir. (DS VI: 2055)

ğıygaçla- : Kapıyı ve pencereyi aralık bırakmak.

Kelimenin isim şekli *ğıygaç* vardır. Fiil şekli yoktur. (DS VI: 2065)

² Yukarıdaki örneklerin çoğu ses yansımali (taklidi kelimeler) bk. Hamza Zülfikar, *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*, TDK Yayınları. Ankara 1996, 699 s.

ğıyna- : Kıpırdamak.

ğoñra- : Çocukların bingıldak yerlerinde kepeklenmek.

harpıla- : Belirli bir konuda azarlayarak öğüt vermek. **(SYK)**

hılt et- : Islatmak.

hılt ol- vardır. (DS VII: 2361)

hongurda- : Horuldamak. **(SYK)**

āıramçı (İ) : Kamçı.

mesm"lu : Gerekli, lüzumlu.

mesmursuz, mesmusuz şeklinde yalnız olumsuz şekli geçmektedir. (DS IX: 3172)

mismislen- (S): 1. (Kediler için) koklamak.

2. Lüzumsuz işlere burnunu sokmak. **(SYK)**

moğurda- : Hoşuna gitmeyen bir davranış karşısında anlamsız ses çıkarmak. **(SYK)**

mürt et- : Konuşurken aynı kelimeyi devamlı tekrar etmek veya bir hareketi devamlı yapmak.

omacaya ğar- : Eli yüzü şişip hasta olmak.

öğgündür- : Hamuru mayası gelecek şekilde hazırlamak.

sapırda® (S) : Dikkatsiz, beceriksiz, tezcamlı kişi.

tecenne- : Deri tulumu peynir basmak.

tecen "yağ, çökelek, peynir basılan tulum" anlamında yalnız isim şekli geçmektedir. (DS X: 3856)

tıspır (İ) : Surat, çehre.

unduğuk (İ) : Saklambaç oyunu.

ülle- : Çocuğu salıncakta sallamak.

"yeni doğmuş kırkı çıkmamış çocuk" anlamında isim olarak geçmektedir. (DS XI: 4063)

DS'de bulunan kelimeler

Bağmat (İ) : Bağ bekçisi. (Muhtemelen Farsça *bāğbān* veya *bāğvān*'dan bozulmuş).

Aynı kelime, *bağman*, *bağmançı*, *bağvancı*, *bağvand*, *bahmant* şekillerinde de geçmektedir. (DS II: 487)

börttür- : Sebzelerden yapılan yemekleri haşlamak. **(SYK)**

Benzer anlamda: “haşlamak, hafif pişirmek, yakmak.” (DS XII: 4464)

cīfe (S) : Hafif meşrep kadın. (Muhtemelen Arapça “leş” anlamındaki *cīfe* kelimesiyle ilişkilidir).

cife, cifre olarak geçen kelimenin anlamı: “insan için düşük, kötü.” (DS III: 963)

çolar (S) : Büyük diken.

Yalnız “diken” anlamı verilmiştir. (DS III: 1263)

dızıkta git- : Seyirterek gitmek.

Kelime *dızık-* şeklinde “çabuk, acele hareket etmek” anlamında geçmektedir. (DS IV: 1476)

fāşā (İ) : Fahişe. (Arapça *fāhişe* kelimesinden bozulmuş)

Söylenişi farklı: *faşya, faşa, fayşe*. (DS V: 1840)

ğıyrat ğıyrat : İnceden inceye, dikkatli.

Söylenişi farklı: *kıyrat kıyrat* (DS VIII: 2859)

ğaçıl- : Çekilmek.

gaçın-, gaçun- şeklindedir. (DS V: 1888)

gölük (İ) : Tay, sıpa.

Kelimenin “tay” anlamı yoktur. (DS VI: 2145-2146)

ğuy- : Akıcılığı olan nesnelere derinliği olan cisimlerin içine koymak.

Yalnız “koymak” anlamındadır. (DS VI: 2203)

güñüle- : Kıskanmak. (çocukların birbirleri arasında)

Kelimenin söylenişi *nazal n*'sizdir. Yalnız “çekememek, kıskanmak” anlamı verilmiştir. (DS VI: 2231)

güre (S) : Yabanî, yobaz.

Verilen birçok anlamdan yukarıdaki anlamları geçmemektedir. (DS VI: 2234-2235)

hābān (S) : Geri zekâlı, ahmak, deli. Kelimenin hikâyesi şöyledir: Günümüzden 150-200 yıl kadar önce Sivrihisar'da Halil İbrahim adında geri zekâlı bir adam yaşıyormuş, onun adını sorduklarında kendi adına *hābān* diyormuş, o günden bugüne kelime ahmak, deli anlamına kullanılagelmiş.

Aynı kelimeye “başiboş, işsiz, serseri” anlamı verilmiştir. (DS VII: 2245)

hıncada® (S) : Görüldüğünden fazla ağır. (**SYK**)

Kelime *hıncadek* şeklinde kaydedilmiştir. (DS VII: 2363)

hümüle- : Bir kimseye aniden hücum etmek.

Kelime yalnız “atılmak, saldırmak” anlamıyla geçmektedir. (DS VII: 2450)

İli (İ-S) : 1. Perili, cinli ev.
2. Yavaş iş yapan insan.

Anlamı farklıdır. (DS VII: 2470)

ibi- : Fırsatları değerlendirerek durumunu düzeltmek.

Anlamı farklı: “geliştirmek, büyülemek; çok kötü kokmak” şeklindedir. (DS VII: 2502); Aynı kelimeye benzer isim şeklinde *ibi* “sinsi, kurnaz” geçmektedir. (DS VII: 2455)

irk- : Para biriktirmek.

Farklı anlamda: “gözlemek, korumak.” (DS VIII: 2687)

®avanla- : Hak etmeden hile yoluyla bir şeyi almak.

Farklı anlamda: “gözlemek, korumak.” (DS VIII: 2687)

kemçik (S) : Cüsse bakımından zayıf insan.

Kelimenin bu anlamı verilmemiştir. (DS VIII: 2737)

®ofala® (S) : Şımarık çingene.

“gururlu, çalımlı kimse” anlamı verilmiştir. (DS VIII: 2899)

örten (S) : Saçak.

Farklı anlamdadır. “Orman, çayır vb. geniş yerleri saran yangın.” (DS IX: 3349)

paldım (İ) : Eyeri vurmadan önce atların sırtına konulan saraçlanmış yünlü kumaş parçası.

Tamamen farklı anlamdadır. “İriyarı kimse, kalın dudaklı kimse.” (DS IX: 3385)

pazvant (İ) : Mahalle bekçisi.

Bu kelime Farsça asıllı *bāz*, + *bend* kelimesinin halk ağzında Türkçeleşmiş şeklidir. “Üçgen biçimde içine muska konulan gümüş kolye” şeklinde tamamen farklı anlamdadır. (DS XII: 4641)

lavırda® (S) : Lüzumsuz konuşan geveze kimse. (**SYK**)

lavardak şeklinde yakın anlamdadır. “çabuk çabuk konuşan.” (DS IX: 3067)

söbü (İ) : Yumurtaya benzeyen soğan veya patates.

Bu anlamda geçmemektedir. (DS X: 3673)

tekem (İ) : Erkek çocuk.

Anlamı “avuç” olarak verilmiştir. Tamamen farklıdır. (DS X: 3863),

tonğur (İ-S) : Yuvarlak (daha ziyade delik ve halka için), diğer bir anlamı da gürbüz çocuk demektir. Çocuklara sevgi ifadesi için kullanılır “tonğurum benim”
Yalnız “yuvarlak” anlamı verilmiştir, kelimenin yukarıdaki diğer anlamı yoktur.
(DS X: 3960)

ulu® (S) : Tembel (kadınlar için)

Kelimeye yalnız “tembel” anlamı verilmiş, (kadınlar için) söylenen söz olduğu belirtilmemiştir. (DS X: 4034)

un- : Topu yere vurmak, sıçratmak.

Kelime “iyileşmek” anlamıyla geçmektedir. Bu anlamı yoktur. (DS XI: 4039)

uğra (İ) : Ekmek pişirilen tahtanın üzerindeki un artıkları.

Kelime benzer anlamdadır. “Yufka açılırken hamurun tahtaya yapışmaması için kullanılan kalın un”. (DS XI: 4025); Kelimenin *urva* şeklinde “çorbalık un, sulu hamur” anlamında örneği de vardır. (DS XI: 4042)

yoraz (S) : Hovarda, zampara.

Kelimeye “oynaş” şeklinde anlam verilmiştir. (DS XI: 4296)

Sonuç olarak, genellikle yerli nüfusun yaşadığı ve köklü bir Türk yerleşim yeri olan Eskişehir’e bağlı Sivrihisar ilçesinden derlediğimiz kelimelerle DS’ye bir nebze de olsa katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

(İ)	İsim
(S)	Sıfat
(İ-S)	İsim veya Sıfat
(SYK)	Ses Yansımali Kelime

Derleme Sözlüğü XII Cilt (DS), 1963-1979, Ankara: TDK Yay.

Gürses, Reşide (2002), “Türk Dil Kurumunda Yapılan Ağız Çalışmalarına Genel Bir Bakış”, *Türk Dili*, 607: 176.